

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1958 - 1959

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 6 0

Enikri Poloy Bagisi

Yıl: 1958—1959

Cilt : VII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1958 - 1959

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 6 0

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa No.
Ali Hikmet BERKİ	: İslâmda Vakıf 1 - 10
Prof. Tayyib OKİÇ	: İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı 11 - 20
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: Değerler ve İnanma Problemi Hak- kında Bazı Notlar 21 - 32
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: Quelques Notes Sur le Problème Des Valeurs et de la croyance 33 - 42
Prof. Dr. Şakir BERKİ	: İslâm Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet Teşkilâtı 43 - 54
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU	: Din Sosyolojisi Çalışmaları 55 - 61
Doç. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: Fatimîler Devletinin Kuruluşu ve Akideleri 63 - 77
Nafiz DANIŞMAN	: İslâmda Mücadele Hedeflerinin De- ğişmesi 79 - 83
Mehmet ÖNDER	: Mevlananın El Yazısı Üzerine Bir Araştırma 85 - 87
Dr. Cavit SUNAR	: Bergsonda Cansız Madde ve Can- lılar Âlemi 89 - 95
Dr. Bahriye ÜÇOK	: Ridde 97 - 113
Neda ARMANER	: Okullarda Din Öğretimi Üzerine .. 115 - 118
Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU	: İslâm Müelliflerine Göre İlimlerin Taksimi ve Bunlar Arasında Gazzal- inin Yeri 119 - 130
Dr. Necati ÖNER	: Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı 131 - 177
 <u>Bibliyografya</u>	
Dr. Yaşar KUTLUAY	: Soheil M. Afnan, Avicenne 179
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU	: Reuben Levy, The Social Structure of Islam 180
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN	: Prof. Dr. Y. Abadan - Prof. B. Savcı, Türkiyede Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış 180
Nafiz DANIŞMAN	: M. Hamidullah, Le Prophète de L'İslam 181
Dr. M. Esad KILICER	: Dr. Muhammed Yûsuf Mûsa, Mu- hâdarât fî Tarîh-il Fıkh'il-İslâm ... 183

R İ D D E

Dr. BAHRIYE ÜÇOK

I. Ridde'nin târifi; II. Hz. Muhammed'in hayatında Arap yarımadasında İslâm dininin yayılışı; III. Ridde'nin sebepleri; IV. Ridde'nin başlaması, yayılması ve önlenmesi; V. Ridde'nin tesirleri ve neticeleri.

I

RİDDE'NİN TÂRİFİ

Hicret'in 10. ve 11. yıllarında dinî ve hukukî bakımdan henüz pek yeni bir teşekkül olan İslâm devletini büyük sarsıntılara mâruz bırakan Ridde olayı en eski İslâm kaynaklarında oldukça geniş bir yer işgal etmektedir. Ridde, İslâmiyet'in bu devri için o kadar önemli olmuştur ki, bazı tarihçiler sadece 10-11. yıllarda cereyan eden isyân ve irtidatları canlandırabilmek için hususî kitaplar vücuda getirmeğe mecbur kalmışlardır. Vâkîdî'nin biricik nüshası Bankipur'da bulunan Kitab al-Ridde'si ile Vesime'nin İbni Hacer tarafından İsabe'ye alınan Kitab al-Ridde'si bunların en önemli örneklerini teşkil eder.

İslâm tarihinde çeşitli sebeplerle meydana gelmiş olan Ridde "İslâm'dan dönmek, İslâm dinini reddetmek" anlamına gelmektedir.

Arab yarımadasının çeşitli bölgelerine yayılmış bulunan İslâm dini, Hz. Muhammed'in hastalanması ve ölümü üzerine, gene bu bölgelerin çoğunda yaşayan Araplar tarafından reddedilmiş, İslâmiyet'in yüklediği malî mükellefiyetlerden kurtulmak isteyenlerde eski putlara dönme temayülü artmış, bazı kabileler ise Hz. Muhammed'in tamıttığı tek ve her şeye kâdir olan yüce Tanrıya ibadeti terketmemekle beraber İslâm dininin gerektirdiği zekâtı muaf tutulmak istemişlerdi.

II

HZ. MUHAMMED'İN HAYATINDA ARAP YARIMADASINDA İSLÂM DİNİNİN YAYILIŞI

Ridde'nin sebeplerini gösterebilmek için önce İslâmiyet'in Arap yarımadasında hangi kabileler tarafından kabul edilmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir: Hudeybiye barış andlaşmasından sonra bütün Yarımada'da yaşayan Araplar Hz. Muhammed'in dinî ve idarî nüfuzunun gün geçtikçe arttığını gördüler. Esasen bu sırada putlara olan bağlılığın zayıflamış olmasından ve Yarımada'nın tek tanrılı yüksek bir dini kabule hazır bir durumda bulunmasından dolayı, Haz. Muhammed'in tekliflerini ulaştırın elçilerin müsait karşılanmaları ve bu arada İslâmiyet'in bu kabileler tarafından kabul edilip onun icap ve mükellefiyetlerinin derhâl yerine getirilmesi kolayca mümkün oldu.

Hicretin 10. yılında Medine, Arabistan'ın dört bucağından gelen ve çeşitli kabilelerin ihtida haberlerini getiren heyetlerle dolup taşı: Yemen'den, Yemame'den, Necid'den, Oman'dan, Bahreyn'den, Belka'dan, Hadramavt'tan birçok Müslüman olmuş

kabileler, dinî ve siyasî bağılıklarını bildirmeye memur temsilcilerini en kısa bir zamanda Medine'ye gönderdiler; böylece Hz. Muhammed'in Vedâ Haccına hazırlandığı tarihlerde artık Arap Yarımadasının her bölgesinde Medine hükûmetine dinen ve siyaseten bağlı birçok kabileler bulunduğu gibi, eski kitabî dinlere bağlı veya Mecusilik, Sabiilik gibi kitabî muamelesi görmüş din salıklarının cizye vererek Müslüman himayesi ni elde etmiş toplulukları da vardı.¹

Ridde'nin İslâmiyet için en tehlikeli örneklerini vermeden önce, 10. yılda Arap yarımadasındaki islâmlaşma hareketine kısa bir göz atmak gerekmektedir:

Hicret'in 10. yılının Rebi'al-Evvel ayında Hz. Muhammed dört yüz kişi ile birlikte Halid bin Velid'i Necran'da yaşayan Benu al-Hâris bin Kâab'lara gönderip onları İslâm'a davet etmesini, kabul etmezlerse silâh kullanmasını emretti. Halid, puta tapan Benu al-Hâris'leri Müslümanlığa girmeye ikna etti ve yeni dinin prensiplerini onlara öğretebilmek için de Necran'da iki ay kalmaya mecbur oldu. Bu arada da Hz. Peygamber'e şöyle bir mektup yazdı: "*Ey Tanrı Elçisi, sana esenlikler dilerim ve sana hak mâbud olan Tanrıyı överim. Hamdû senadan sonra. ben Benu al-Hâris bin Kâab'ların illerine geldikten sonra, emrettiğin gibi onları üç gün İslâmiyet'e çağırdım. Etrafa süvariler göndererek Müslüman olunuz, emniyete ve selâmete kavuşursunuz, diye ilân ettirdim. Onlar benimle savaşmadan Müslüman oldular. Ben onlara Tanrı'nın emirlerini öğreterek ve yasak ettiği işlerden onları meneliyerek aralarında yaşıyorum.*" dedi. Bu mektubu alan Hz. Peygamber de Halid'e, artık Medine'ye dönmesini ve Benu al-Hâris bin Kâab'lardan bir heyeti misafir olarak beraberinde getirmesini emreder mahiyette bir cevap gönderdi². Halid beraberinde Benu al-Hâris bin Kâab'ların ileri gelenlerinden bir toplulukla Mendineye döndü. Hz. Muhammed bunlarla görüştü ve içlerinden Yezid Bin Husayn'ı reis tâyin etti. Necran'a dönecekleri vakitte âdet olan hediyeleri dağıttı. Elçiler yurtlarına döndükten sonra, Hz. Muhammed onlara Ensar'ın Benu Neccâr kolundan Amr bin al-Hazm'ı öğretmen ve mâliye memuru olarak gönderdi. Amr orada dinî tavsiyelerde bulunup zekât mallarını toplayacaktı.

İbni İshak'a dayanan bir rivayet, bize Amr bin al-Hazm al-Ansârî'ye Hz. Muhammed tarafından yazılmış bir tâlimat mektubunun, Kur'an tarihi bakımından çok değerli bir haberi ihtiva ettiğini göstermektedir. Mektup şu yoldadır: "*Bismillâhirrahmanirrahim, ey müminler ahd ve anlaşmalarınızı yerine getiriniz. bu, Tanrı Elçisi Muhammed'in Yemen'e gönderdiği Amr bin al-Hazm için yazdığı mektuptur. Tanrı Elçisi ona bütün işlerinde Tanrı'dan sakınarak hareket etmesini emretti. Çünkü Tanrı kendisinden sakınan ve hayr ve iyiliklerde bulunanlarla birlikte. Tanrı Elçisi ona, Tanrı nasıl emrettiyse hak ve hukuka o şekilde riâyet ile iş görmesini, insanlara hayrı müjdelemesini, Kur'an'ın ve İslâm dininin kaidelerini öğretmesini, kötülüklerden menetmesini emreder. Temiz olmıyan kimseler Kur'anı ellerine almasınlar. Ahaliye leyh ve aleyhlerinde olan emir ve hükümleri anlatsın. . . .*"³. Mektup bundan sonra daha bir hayli uzar. Fakat bizim için mühim olan cihet, yukarıya aldığımız, Temiz olmıyanların Kur'ana el sürmelerinin yasak olduğunu emreden cümledir. Zira böylece peygamberin mümessillerinin Yarımada İslâmiyeti öğretmek ve yaymak üzere gittikleri zaman bunu, ancak ezberlerinde olduğu kadarını söylemek suretiyle yapmadıklarını, nazil olmuş âyetlerin yazılı nushalarını da beraber götürdüklerini ispat eder. Bunun önemini Caetani ve Frants Bulh (İs. Ans. S 1001, Caetani, C. VII. S. 26) de

¹ Belâzûrî türkçe terc. C. I. S. 119.

² Mektubun metnini İbni Hişam'da gören Caetani, İbni İshak'ın verdiği bu bilgiyi itimada şayan bulmamaktadır. Bk. Caetani, VII., S. 12. Mektubu Taberî'de de aynen mevcuttur. bk. Türkçe tercümesi II, 2. S. 820 1.

³ Taberî, Türk. Tercümesi, II, 2. S 824.

kabul etmekte fakat haberin doğruluğu hususunda her ikisi de şüphelerini açıklamaktadırlar. Şimdi biz İbni İshak tarafından verilen bu haberin doğru olduğunu teyid edecek olan, Vâkîdî'nin aşağıdaki rivayetine ilâve olarak Sahih-i Müslîm (C. 6, s. 30, Kahire 1334) in ve Buharî (Babül-Cihad) nin verdiği ve daha birçok hadis kitaplarında da yer alan Hz. Peygamberin « ان يسافر بالمصحف الى ارض الكفار » hadisine okuyucuların dikkat nazarlarını çekeceğiz. Vâkîdî şöyle demektedir: Veber bin Yuhanînes Yemen'de Ebnaları İslâmiyet'i kabule çağırarak üzere Yemen'e gitti. O, Deylemli Firuzu da İslâmiyet'e çağırarak üzere adam gönderdi. O da İslâmiyet'i kabul etti. Merkebud ile oğulları Atâ ve Vehb bin Münebbihe de dâvetçi gönderdi. Onlar da Müslüman oldular ve *San'a şehrinde ilk olarak Kur'anı bunlar toplattılar.*

Görülüyor ki, İbni İshak ile Vâkîdî aynı konuda birbirini tamamlayan rivâyetlerde bulunmuşlardır. Eğer, Kur'anın bazı yazılı parçaları Peygamber'in emirleri ve memurları tarafından Yemen'e götürülmemiş olsaydı, gene bu sıralarda Kur'an San'a da mushaf hâlinde toplanamazdı.

Bu nokta üzerinde ısrarla durmamızın sebebi, Caetani'nin aşikâr olan bir yığın tarihî vesika karşısında" Yemen'in Müslüman olmadığını, tam bir istiklâl içinde bulunduğunu, orada Esved'in isyâmı başlayınca da Peygamber'in, bu hâdiselere zerre kadar önem vermediğini" iddia etmesidir.

Hz. Peygamberin elçilerine yazdığı ve yukarıya aldığımız mektuplar ile onlardan gelen cevaplar, Kur'an hakkındaki kayıtlar, ana kaynak olan Belâzûrî, Taberî, Buharî, İbni Saad' tarafından teyid edilmektedir. Yemen isyanı ise, İslâm tarihinde ilk Sahte Peygamberler adlı kitabımızda etraflı olarak açıklanmıştır.

Hz. Muhammed, Esved'in isyanını önlemek için bütün gücüyle çalışmıştır. Şu hâlde Caetani'nin bu yoldaki iddiaları doğru olamaz (VII. S. 36).

Hz. Muhammed'in Yemen'i İslâmlığa kazanmak hususundaki gayretleri bitmemiştir. Birçok kollara ayrılan Benu al-Hâris bin Kâablar'a mektuplar ve elçiler yolluyarak, kimine amannâme verip kiminin bazı sulak arazideki haklarını tanıyarak ümit ettiği müspet sonucu elde etmiştir. Peygamber Vedâ Haccına çıkmadan önce Muaz bin Cebel ile Ebu Musa al-Aş'ariyi İslâmiyet'i yaymaları için Yemen'e yolladı ve kendilerine tâlimat verirken "herşeyi kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, fenalık değil, iyilikler yapınız, hasmâne değil dostâne duygular taşıyınız" dedi. Aş'arî, Yemenin daha çok kıyı bölgelerine, Muaz bin Cebel ise yukarı bölgelerine memur edilmişlerdi. Fakat Yemen gibi verimli ve geniş bir bölgede yaşayan pek çeşitli boy ve soydaki insanların hepsini, birdenbire İslâmlığa kazanmak pek tâbiidir ki, mümkün olamamıştır. Bunu Belâzûrî'de gördüğümüz Muaz bin Cebel'in şu mektubundan kolayca anlamaktayız: "Yağmur suyu ile yahut akar sularla sulanan toprakların mahsulünden onda biri, sunî şekilde sular akıtmak suretiyle sulanan yerlerden bunun yarısı alınır. Olgunluk çağına gelenlerden, nüfus başına bir dinar veya bunun karşılığı dokuma bez alınır. Yahudî, yahudîlikten döndürülemez". Böylece yalnız Müslümanlar'ın ve Yahudîlerin değil, Yemen'de oturmakta olan Mecusiler'in de Medine'ye tâbi bir durumda yaşadıkları gene Belâzûrî'de aynı sayfadaki şu kayıttan anlaşılmaktadır:" Peygamber Hecer ve Yemen Mecusilerinin olgunluk çağına gelenlerinden adam başına bir dinar vergi alınmasını emretmiştir". 10. yılın Ramazan ayında büyük Mezhic kabilesinin Yemen'de oturan Ans, Murad, Sa'ad al-Aşire, Ca'fî, Zebid ve diğer kollarını İslâmiyet'e dâvet için, başlarında Ali bin Ebu Talib'in bulunduğu ve tahminen 300 kişiden meydana gelmiş bir sefer heyeti hazırlandı. Bir rivâyete göre, Ali savaşarak İslâmiyet'i kabul ettirdi. Taberî'ye göre ise (Tab. Ter. II. 2., S. 830) Mezhicler derhâl İslâmiyeti kabul ettiler. Yahudî Hahamî, Kâab al-Ahbar da bu yıl ihtida etmiştir.

EZD kabilesinden 10 kişinin başında bulunan Sarrad bin Abdullah al-Ezdî gene aynı yılda Müslüman olmuş ve kendisi gibi İslâmiyet'i kabul etmiş bulunan Ezd'lerin başına geçerek Cereş şehrini kuşatmıştı. Kuşatma uzun sürmüş, sonunda Müslümanlar savaşı kazanmışlar, Sarrad, Cereş ve Tebale şehirlerine baş eğdirmiş ve oraları İslâm-lığa kazanmıştır.

HEMDANLAR'ın İslâmiyet'i kabul ettikleri haberi ise, Hz. Muhammed'in secdeye kapanıp Allah'a şükretmesine ve Hemdanlar'a selâmımdır, Hemdanlar'a selâmımdır sözünü tekrarlamasına sebep olmuştur (Tab. Ter. II, 2., S. 831).

ABD al-KAYS delegeleri de bu yıl Peygamberi ziyaret ettiler ve içlerinde Hristiyan dinine girmiş olanlar ile birlikte İslâmiyet'i kabul ettiler. Aralarında bulunan Amr bin Cârud kendi kavmi irtidad ettiği zaman bile Müslüman kaldı⁴.

Gene 10. yılda BECİLELER'den Cerir bin Abdullah Becilî maiyetindeki 150 kişi ile birlikte Hz. Muhammed'e bağlılığını bildirmeğe geldi. Hepsî kelime-i şahadet getirdiler. Peygamber onlara söylediği nutukta, göndereceği vâlinin bir Habeşli bile olsa ona itaat etmeleri lüzûmundan bahsetmiş ve döndükleri zaman Zu'l-Hulâsa putunu yıkması için Cerir bin Abdullah'a emir vermiştir. O da bu emri derhal yerine getirmiştir.

ZEBİDLER'in, SADEFLELER'in elçileri de aynı şekilde Medine'yi ziyaret edip aldıkları hediye gümüşlerle memleketlerine döndüler.

MURADLAR'a gelince, bunlarla Hemdanlar arasında büyük bir geçimsizlik vardı. İşte İslâmiyet bu geçimsizlikten bir hâyli istifade etti. Ferve bin Müseyk al-Muradî, müttetiklerinden olan Kindeler'in emirinden ayrılıp Medine'ye geldi; İslâmiyet'i kabul etti. Haz. Muhammed de onu mükâfat olarak Muradlar, Mezhicler ve Zebitler üzerine kendi mümessili tâyin etti.

Arabistan'ın âdeta zahire anbarı durumunda olan ve Hicaz'ın doğusuna düşen YEMAME bölgesinde büyük REBİA kabilesinin bir kolu olan HANİFE kabilesine gelince, bunların 7. yılda başkanları olan Hevze bin Ali'nin İran yoluyla gelen Hristiyanlığı kabul etmiş olması muhtemeldir. Peygamber ona, Salit bin Amr al-Âmirî eliyle bir mektup yolladığı zaman o, Peygamber'e, kendisinin şair ve hatib olduğunu, şayet kendisine bir pay verilecek olursa, İslâmiyet'e gireceği yolunda bir cevap yolladı. Bundan sonra Hanife kabilesinden 10 kişilik bir heyet Medine'ye geldi içlerinde bulunan Müseylime de aynı şekilde ortaklık peşinde koşmuş, Peygamber'den kendisine bir menfaat temin edemeyince peygamberlik iddiasına koyulmayı en uygun bir yol zanetmişti. Hâlbuki gene Hanife kabilesinin mühim bir kısmına hükmeden Sümame bin Usâl, maceralı bir şekilde de olsa daha önce İslâmiyet'e girmiş ve Yemame'de sonradan İslâm'ı terkedenlerle bir hâyli uğraşmıştır⁵.

Bundan başka önemli bir kabile olan KİNDELER'den de Eş'as bin Kays seksen kişilik bir temsilci topluluğu ile Medine'ye gelmişti. Kinde Araplarının saçları pek dikkatli taranmış, gözleri de sürmelenmişti. Meşlâhları renkli ve altın pullarla işlenmişti. Hz. Muhammed bu pek süslü giyimi beğenmedi. Elçiler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Peygamberin emriyle süslü elbiselerini çıkarmaya mecbur oldular (Tab. Leyden basısı, I., S. 1739).

⁴ Taberi, Türkçe Tercümesi, II. 2. S 836 - 7.

⁵ İbni Sa'ad, Tabakat, V. S. 401.

Hız. Peygamber TAYYLAR'ın da sefaret heyetlerini kabul etmiş ve onların kollarından olan bütün kabilelere mektuplar yazmıştır. Tayylar İslâmiyet'i büyük bir çoğunlukla kabul etmişlerdi.

10. yıldan önce İslâmiyet'i kabul etmiş bulunan ESEDLER'e Peygamber mektup yazarak Esedler'in, Tayylar'ın sularına saldırmamalarını, arazilerine girmemelerini ihtar etti.

Gene İbni Sa'ad'dan aldığımız bilgiye göre HADRAMAVT büyüklerine Hız. Peygabamber mektuplar yazmıştır. Bunlar arasında da İslâmiyet'in kabul edildiği yazılmış olan bir beyitten anlaşılmalıdır.

Sekizinci Hicret yılında Müslüman olan Uman halkı, yâni Ezdler'den olan halk, İslâmın inceliklerini öğrenmek isteyince, Hız. Muhammed onlara Amr bin al-As'ı yolladı.

Buraya kadar 10. yılda İslâmlaşmış büyük, küçük bazı kabilelerin İslâmiyet'e nasıl girmiş olduklarını, bir yığın karışık haberler arasından, mümkün olduğu kadar seçmeğe çalıştık. Şimdi Yarımada'nın Bahreyn gibi bazı bölgelerinin 10. yıldan önce nasıl olup da İslâmiyet'e dahil olduklarına işaret eden kısa misâller vererek, Yarımada'da yeni semavî dini tanımamış veya bundan haberdar olmamış bir köşenin kalmadığını ispat etmek mecburiyetindeyiz. Öyleki, Hız. Muhammed öldüğü zaman İslâmiyet, âdeta henüz Hicaz bölgesinin sınırlarını aşmamıştı iddiasında bulunan müsteşriklere bu iddialarında haklı olmadıkları cevabını verebilelim.

Bahreyn'i 8. yılda Fars ülkesinin bir parçası gibi telâkkî edenler vardı. Orada ABD al-KAYSLAR'la BEKİR bin VÂİL ve TEMİM Araplarından birçokları yaşardı. Hız. Peygamber zamanında orada Farslar'ın vâlisi Münzir bin Sâva idi. Hız. Peygamber buranın büyüklerine İslâmiyet'i veya cizye vermeği kabul etmelerini bildiren bir mektup yazdı. Ora halkından ata tapan bir kısım kimseler ve başkanları Müslüman oldular; Mecusî Yahudî ve Hristiyan olan ahali ise al-Alâ bin al-Hadramî ile barış yaptı. İbni Abbas'ın rivayetine bakılırsa, Hız. Peygamber'in Bahreyn halkına şöyle bir mektub yazdığı görülür.: "Tanrıyı ululadıktan sonra, siz namaz kılar, zekât verir, Tanrı ve Elçisine kalbden inanır, hurmalığının mahsûlünden onda birini, ekinlerinizden yirmide birini verir, çocuklarınızı Mecusî yapmaz iseniz, siz andlaşmada anılan şartlarla emniyet içindediniz. Ancak ateşgedeler Tanrı ve Elçisinin emriyle yıkılacaktır. Ancak İslâmiyet'i kabul etmez iseniz sizden cizye alınacaktır." Mecusîlerle Yahudiler İslâmiyet'e yanaşmadan cizyeyi ödemeği kabul ettiler (Belâzûrî, ter. I. S. 130).

Necran'ın Hristiyan halkından da bir heyet gelip Hız. Muhammed ile cizye vererek dinlerinde serbest kalmak şartı ile bir andlaşma yaptılar. Hız. Muhammedin bunlara yazdığı mektubun metni çok enteresandır (fazla bilgi edinmek için bk. Taberî Leyden basısı, I., S. 1740). Böylece Necran'ın Hristiyan halkı da dinen olmasa bile, hukuken Medine hâkimiyetini tanımak mecburiyetinde kalmıştır.

Arap Yarımadasının kuzey bölgesinde oturan ve Hristiyan Bizans ile en yakın teması bulunan GASSANLILAR'dan da 10. yılda bir elçilik heyetinin geldiği Vâkıdî tarafından zikredilmiştir⁶. Gelen heyetin geri döndüğü zaman İslâmlığı yaymayı başarıp başaramadığı hakkında kesin bir vesikaya malik değiliz.

Kuzey-doğu bölgesine gelince, kuzeyden, Mezopotamya'dan Bahreyn'e doğru uzanan topraklara yayılmış bulunan büyük TEMİM kabilesi Hicretin 9. yılında Utarit bin Hâcib, el-Akra' bin Hâbis, al-Zibrikan Bin Bedr, Amr bin al-Ahtem, Nu'aym bin

⁶ İbni Sa'ad'a dayanarak Caetani C. VII. S. 46.

Zeyd, Kays bin Âsım' ve başkalarından müteşekkil bir heyeti Hz. Peygamber'e yolladı. Mekke fethinde Hz. Peygamber ile birlikte hazır bulunan el-Akra' bin Hâbis ile Fezare kabilesinden Uyeyne bin Hısn da bu gelen heyetin içine girmişlerdi. Önce meziyet ve fazilet yolunda bir yarışma yapıldı; Temim kabilesinin hatiplerinden Utarid bin Hâcib' e Sabit bin Kays ile Peygamberin meşhur şairi Hassan bin Sâbit cevap verdi. Sonunda Müslümanların üstünlüğünü kabul eden Temimler İslâmiyet'i kabul ederek memleketlerine döndüler⁷.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Arabistan'ın hemen her bucağında dinen ve siyaseten Hz. Muhammed'e bağlı kabileler, topluluklar veya bazı kabilelerin ileri gelen şahsiyetleri vardı.

III

RİDDENİN SEBEBLERİ

Veda Haccından yorgun ve zayıf düşmüş bir hâlde dönen Hz. Muhammed Muharrem ve Safer aylarını Medine'de sakin bir şekilde geçirdi. On birinci yılın Muharrem ayında Şam üzerine yürümek maksadıyla seferberlik ilân etti ve ordunun başkomutanlığına azatlı kölesinin oğlu olan Üsâme bin Zeyd'i tâyin etti. Tam bu sırada Peygamber, ölümüne sebep olan hastalığa yakalandı. Bu haber çarçabuk Arabistan'ın dört bucağına yayıldı. Hristiyanlar ve Yahudiler fırsattan istifade ederek İslâmiyet'i yeni kabul etmiş olan kabile mensuplarını dinden dönmeğe teşvik ettiler. Yemen gibi Ebna, Arap, Yahudi kabileleri ile meskûn ve çeşitli dinî inançlara bağlı toplulukların yaşadığı bir bölgede bu haber daha büyük bir tepki unsuru hâline geldi. Esasen Arap yarımadasının büyük bir kısmının iktisadî ve siyasî bakımdan Medine hükûmetine bağlanmış bulunması bazı kabile ileri gelenlerinin haset ve kıskançlığını uyandırmıştı. Medine artık zengin ganimet mallarının, zekât ve cizyenin ve binnetice siyasî ve askerî nüfuzun toplandığı bir başkent hâline gelmişti. Yarımadanın dört bucağına oradan emirler veriliyor, elçiler, memurlar müşküllerini halletmek için gene oraya koşuyorlardı. Yarımada'nın en akla gelmez köşeleri, Peygamber Muhammed'in himayesine sığındıkları için komşu kabilelerin baskın korkusundan uzak bulunuyorlardı.

Tanrı Elçisinin hastalanması haberi bir takım kabile şeflerinin siyasî gayelerini açığa vurmalarına fırsat verdi. Bunlar kendi topraklarını Medine hükûmetinin nüfuzundan sıyrarak zekât ve sair adlarla toplanan vergileri, kendi şahsî menfaatlerine veya gene kabilelerinin korunmasını temine tahsis etmek maksadıyla göndermediler. Bu hareket Medine hükûmeti tarafından isyan sayıldı. Bazıları isyan etmeden önce, ince plânlar düşündüler; muvaffak olmak için Hz. Muhammed gibi görünmenin en iyi çare olacağı kanaatine ulaştılar. Böylece dinden dönen kabilelerin bazılarının başında peygamberlik iddiasında bulunan bir takım âsi şefler görüyoruz ki, bunlar İslâm tarihinin ilk devirlerinde ortaya çıkan ve bazıları sonradan iyi bir müslüman olarak tanınan sahte peygamberlerdir. Arabistanı bir yangın gibi saran Riddenin başlıca sebeplerini şöylece sıralayabiliriz. 1) Peygamber'in hastalanması ve ölümü; 2) Siyasî arzularını tatmin etmek isteyenlerin çeşitli vasıtalarla baş vurmaları, halkı isyana teşvik etmeleri; 3) Halkın zekât ve cizyeden muaf tutulmak istemeleri; 4) Kabile asabiyetinden dolayı Kureyş hâkimiyeti altına girmek istenmemesi; 5) Yeni dinin ibadet usullerinin ve mükellefliyetlerinin Yarımada'da henüz tam mânasıyla kavranmamış bulunması.

⁷ Taberî, arapçası, De Goeje baskısı, I., S. 1710-1.

IV.

RİDDE'NİN BAŞLAMASI, YAYILMASI VE ÖNLENMESİ

1 — *Yemen'de irtidat* : Taberi'nin verdiği bilgiye göre Arap yarımadasında ilk dinden dönme, yâni Ridde Yemen bölgesinde ve Hz. Muhammed hayatta iken olmuştur (Tab. Leyden basısı, I. S. 1795).

Asıl adı Abhala bin Kâab olan Ans kabilesinin kâhini Esved al-Ansî, Mezhiclerin başına geçerek onları isyan ettirdi. Necran şehrinin Hristiyan halkı bu durumdan memnun olup Esved'in tarafını tuttu. Benu al-Hârisler'den, Udedler'den, Zebidler'den birçokları İslâmiyet'i bırakıp Esved'e uydular. İsyân etmiş olan Necranlılar, Hz. Peygamber'in buralara, kimini vergi âmili, kimini öğretmen, kimini işlerin yolunda gidip gitmediğini kontrol için memur ettiği kimseleri kovdular.

Bu esnada San'a şehri, Şehr bin Bâzân adında Müslüman bir valinin elindeydi. Şehr'in babası Bâzân da Müslümanlığı kabul ettiğinden Peygamber tarafından vâilîliği tasdik edilmiş bir Ebna idi⁸. Kinde kabilesinin reisi olan Ziyad al-Kindî ile Müslüman âmilleri arasında vergi meselesinden meydana gelen anlaşmazlık sebebi ile Kinde kabilesi de irtidat edivermişti⁹. Böylece kuvvetlenen Esved isyanının onuncu gününde Necran'ı zaptetmiş, San'a üzerine yürümüştü.

Yemen halkının Zu'l-Himar da denilen Esved'e uyarak isyan ve irtidat ettiği haberi Hz. Muhammed'e ulaşınca, o, Yemen'deki Ebnalara bir elçi göndererek, Esved ile savaşmalarını ve kendi mektubunda adları bildirilen bâzı kimselerden yardım istemelerini emretti. Bu sırada Yemen'deki isyan ve irtidatın ilk kıvılcımları çabucak etrafa yayılmış bulunuyordu. Bu büyük tehlike karşısında ilk harekete geçenler ise Ebna'dan olan Âmir bin Şehr al-Hemedanî ile Firûz ve Dazaveyh olmuşlardır. Buna rağmen San'a şehri hiç de umulmadığı hâlde Esved'in avuçları içine düşmüş, vâlisi bulunan Şehr bin Bâzân şehit edilmişti. Esved, Şehr'in karısı Âzad ile evlenip Hadramavt bölgesini fethetmeğe gitmişti. Müslüman memurlardan Muaz bin Cebel, Ebu Musa al-Aş'arî Müslüman kalabilmiş olan bazı kabilelere ve msl. bu arada Sekun kabilesine sığınabilmişlerdi.

Bu isyandan sonra Esved, üç ay geçmeden Hadramavt bölgesi sınırından Taif'e ve Bahreyn bölgesinden Aden'e kadar olan bütün toprakları eline geçirmiş bulunuyordu¹⁰. Bu kısa zamandaki büyük başarılarından fazlaca mağrur olan Esved kumandanlarından şüphelenmeğe, onlara fena muamele etmeğe başlamıştı. Hz. Peygamber'in çeşitli kabilelere yazdığı mektuplarla Müslümanlar aralarında işbirliği yapmaya gizliden gizliye muvaffak olduklarından, Esved'i ortadan kaldırmak artık gün meselesi hâline gelmişti. Nihayet Esved'in karısı, gene Ebnalardan olan Âzad kocasının son derece sarhoş bir hâlde bulunmasından istifade ederek akrabalarını gizlice saraya dâvet edip onun öldürülmesini kolaylaştırmıştı. Böylece Esved, Peygamber'in Tanrıya kavuşmasından bir gün önce öldürülmüştür. Esved'in ortadan kaldırılmasıyla İslâmiyet Yemen'de yeniden zafer kazanmıştı; fakat çok kısa bir zaman için. Zira Ebnaların büyük gayretleri sayesinde Esved öldürülünce, bunun tâbii bir sonucu olarak, Yemen'in idaresi, hâlife Ebubekir tarafından, irtidat ve isyanları bastırmakta büyük hizmet ve hisseleri bulunan

⁸ Ebna: Araplarla İranlıların karışmasından meydana gelen mezezlere verilen isimdir. Yemen Arapları önce Habeşlilerle karışmış, sonra Habeşlileri koğarak, onların yerine yerleşen İranlılar, Yemenlilerle karışarak sonunda bunların soyundan türeyen bir sınıf halk Yemen'de iktidarı ele almıştır.

⁹ İbni Haldûn, Kitab al-'İber, II. tekmile, s. 67.

¹⁰ Belâzûrî, arapçası, S. 112.

Firuz, Dâzaveyh ve Cüşeyş al-Deylemî'ye verilmişti. Bu durum Arap olan Kays bin Makşuh al-Muradî'yi fena hâlde kızdırdı. Bu, hile ile başa geçti ve Yemen Araplarını, Ebnadan olanları kovmağa teşvik etti. Böylece Esved'in başarmağa çalıştığı bir millî isyânı, Kays bin Makşuh devam ettirdi; fakat Ebu Bekir, ileride de açıklıyacağımız üzere Tahir bin Ebi Hâle komutasındaki kuvvetleri buraya göndererek Yemen'in ikinci Ridde ve isyânını bastırmağa muvaffak olacaktır.

2 — *Esed, Gatafan ve Tayy'ların irtidadı* : Hicretin 9. yılında Esed kabilesinin vefdi arasında bulunup İslâmiyet'i kabul etmiş bulunan Tuleyha bin Huveylid (asıl adı Talha'dır)¹¹, Peygamber'in hastalığını işitince şairlik ve kâhinliğini, peygamberlik iddialarına vasita kılarak ortaya atıldı. Etrafına birçok adam topladı. Semira denilen yere gelip konakladı. Bir taraftan da yeğeni Habbal'i Hz. Peygamber'e bir anlaşmaya varmak üzere yolladı. Böylece Peygamber'in hayatında, Esedler dinden dönerek isyân etmiş oldular. Habbal, Peygamber'e Tuleyha'nın Zu'l-Nun adında bir melekten vahiy aldığını söyleyince Peygamber fena hâlde sinirlendi ve Habbal'e beddua etti. Habbal yurduna döner dönmez Hz. Muhammed, bunun arkasından Drar bin al-Ezver'i Esedlerin ülkesindeki Müslüman vâlilere göndererek dininden dönen herkese karşı tedbir almalarını emretti. Vâliler bu emir üzerine ciddî tedbirler aldılar. Fakat Drar bin al-Ezver, vâlilerden topladığı kuvvetlerle Tuleyha'yı mağlup edemediği için, Tuleyha'nın iktidarı arttı. Bu sırada Hz. Muhammed'in ölümü, Cedilelerin, Gavsların, Fezareli-lerin, Gatafanların hatta Tayy'ların irtidad ederek Tuleyha'ya yardım etmelerine vesile oldu. Fezareli-lerin başkanı olan ve daha önce Müslüman olmuş bulunan Uyeyne bin Hısn da irtidad etti ve kabilesinin başına geçerek şu sözleri söyledi: "... Ben şimdi Cahiliyye devrinde Esedlerle aranızda mevcut olan anlaşmayı yeniliyeceğim ve Tuleyha'ya yardım edeceğim. Tanrı adına yemin ederim ki, müttefikimiz olan iki kabilenin peygamberine tâbi olmayı, Kureyşli Peygamber'e tâbi olmaya tercih ederim. Hem Muhammed ölmüştür; Tuleyha ise sağdır ve kavmi ona uymuştur". Bu ifadeden de anlıyoruz ki Haz. Muhammed'in ölümü yeni Müslüman olmuş kabilelerde büyük bir şaşkınlık uyandırmıştı. Bazı kimseler Hz. Muhammed ile birlikte getiridiği dinin de artık kayıp olacağını zanetmişler, bazıları ise ne yapacaklarını bilmez bir hâlde beklemişlerdi.

3 — *Hanifelilerin irtidadı*: Veda haccından bir müddet sonra Peygamber'in hastalığı artınca, yukarıda adını zikrettiğimiz Hanife kabilesinin başkanı bulunan Müseylimet al-Kezzab İslâmiyet'i Hanifeliler arasında yayan Sümame'nin ve dolayısıyla hergün biraz daha gelişen İslâmiyet'in nüfuzunu kırmak için peygamberlik iddiasında bulundu. Sesiğli sözleri, Kur'an âyetlerini taklit etmesi, Kâbe tarzında bir haram bölge ihdas etmesi, etrafındakilere bol bol menfaatlar sağlaması, Müslüman olmuş birtakım insanların dinden dönmelerine ve Müseylime tarafına geçmelerine sebep olmuştu. Hz. Muhammed'e bu haber ulaşır ulaşmaz, Beni Hanife arasında çıkacak bir ayaklanmayı önlemesi için, Müslüman fırkanın başında bulunan Sümame bin Usâl'e tedbirli bulunmasını tavsiye etmek üzere Furât bin Hayyam al-'Iclî'yi yolladı. Fakat Müseylime, iddia edildiğine göre, 40.000 kişilik bir kuvvete sahipti. Müslüman kalanların bir kısmı Yemame'yi terk etmek zorunda kalmış, bir kısmı ismi tereddüt içinde beklemişti.

4 — *Hız. Ebû Bekir zamanın da Ridde'nin genişlemesi* : Tam bu sırada Hz. Muhammed'in ölümü, Müseylime'nin dâvasını gerçekleştirmek hususundaki cesaretini büsbütün

¹¹ İbn al-Esîr, Üst al-Gâbe,, III., S. 65.

arttırmıştı. On birinci Yılın Rebiülevvel ayına kadar ancak Yemen, Yemame ve Necid'de görülen irtidad hareketleri bundan sonra hemen bütün Arap yarımadasında gündün güne büyüyen bir tehlike hâlini almıştı.

Askerî güçlerine ve kabile ittifaklarına güvenen bazı kimseler topladıkları zekâtı yeni baştan halka dağıtıp kolaylıkla taraftarlar buldular. Bu hâl Mekke ve Medine yakınlarındaki kabilelere de sirâyet etti. Hatta Mekke içinde bile dinden dönme temayül-lü baş gösterdi. Bunun üzerine 'Attâb bin Esid, ki Mekke'de vâli idi, tehlike karşısında korkusundan saklanmaya mecbur oldu. Mekke büyüklerinden Süheyl bin Amr ise aksine büyük bir cesaret gösterip meydana atılıp, Peygamber için gereken hürmet sözlerini söyledikten ve teessürlerini bildirdikten sonra şüpheli bir surette hareket edecek olan bir kimsenin derhâl kafasını keseceğini söyledi. Süheyl'in bu tehditkâr sözleri tesirini derhâl gösterdi. Halk korkup irtidad f krinden vazgeçti. "Attâb da gizlendiği yerden tekrar meydana çıktı; eski yerine geçti. Başka bir rivâyete göre Süheyl, Mekkeli'lere Kâbe'nin kapısından şöyle haykırmıştır: "Ey Mekke ahâlisi İslâmiyet'i en son kabul ve en önce terkedenler siz olmayınız.".

Bazı kimseler Allah'a ve onun resulüne inanıyorlar, fakat Ebu Bekir'e itaat etmek istemiyorlardı. Bazıları da namazı kılarız, fakat zekâtı vermeyiz demekte idiler. Ebu Bekir'in bu sonunculara cevabı, "bir devenin yularını vermedikleri takdirde bile onlarla savaşacağım" olmuştur. Buna rağmen yarım-adada Ebu Bekir zamanında adlarını aşığıya kaydettiğimiz şu kabileler irtidad ettiler:

Esedler, Gatafanlar, Eşca'ların bir kısmı, Temimler, Süleymler'den bazıları, Havazinler'in bir kısmı, Benu Hıfaflar, 'Imr al-Kayslar, Zekvanlar, Benu Cariyeler, Hanifeler, Bahreyn ahâlisi, Benu Bekir bin Vailler, Uman Ezdler'inden Debalar, Nemr bin Kasıtlar, Kelbler, Kudaalar'dan bazıları, Benu Amirlerin hepsi vsr.

Sadık kalanlara gelince, onlar da şunlardır: "İki Mescid (yâni Mekke ile Medine) arasındaki kabilelerle Eslemler, Gıfarlar, Cüheyneler, Müzeyneler, Kâab ve Sakıfler." Ayrıca Tayylar, Huzeyller, Becileler, Has'amlar, Tihame yakınındaki Havazinler, Cüşemler, Sa'ad bin Bekirler de sadık kaldılar. Gene sadık kalanlar arasında Bahreyn'de Abdulkayslardan bazıları, bazı Yemenliler, Yemen'de Kindeler, Hadramavtlılar, Cendel, Zebid kabilelerini de saymak gerekir.

Ebu Bekir hâlife olmadan önce, Usâme, Peygamber'in emriyle Suriye seferine hazırlanmış, fakat onun hastalığı bu seferin bir zaman için geri bırakılmasını gerektirmişti. Ebu Bekir Hâlifelik makamına gerçer geçmez yukarıda bahis konusu ettiğimiz irtidad ve isyanlara bakmadan Usâme'yi Hz. Muhammed'in emridir diye Suriye'ye yolladı. İşte, bunu fırsat bilen mürtedler, Medine'de Müslümanların sayısının az olduğunu düşünerek bir gece baskınına hazırlandılar. Ebu Bekir ise bunu önceden tahmin edip Müslümanların Mescid'de hazır bulunmalarını emretmişti. İrtidad edenler Kureyşlerle Ensar arasındakile nefretten istifade edeceklerini zanediyor, müşterek düşman karşısında bu nefretin ortadan kalkacağını hiç hesaba katmıyorlardı.

Ebu Bekir isyan ve irtidad haberlerini aldıkça, valilere haberciler yollamak suretiyle bir müddet oyalama siyaseti tâkîp etti. Maksadı Usâme ordusunun dönmesini beklemektir. Fakat 'Abs ile Zübyan kabileleri acele olarak Medine üzerine yürüyünce Ebu Bekir artık Usâme'yi bekleyemedi. Kuzeyde bulunan Kelb ve Kuzaalar da dinden dönmüşlerdi. Tuleyha bin Huveylid'in etrafında toplanan Tayy, Esed ve Gatafanların büyük bir kısmı da dinden dönmüşler, Kinanelerden bazıları da isyancılara katılmışlardı. Tuleyha bunları ikiye böldü; bir kısmını Al-Abrak'a diğer bir kısmını ise Zu'l-Kassa'ya

gönderdi ve yeğeni Habbal'i bunların başına komutan tâyin etti; birkaç gün sonra da Medine'ye geceleyin bir baskın yaptırdı. Ebu Bekir bu ilk çarpışmada mürtedleri, yedek kuvvetleri bulunan yere kadar kovaladı; fakat bu yedek kuvvetler hava doldurulmuş tulumları ayaklarının altına yuvarlamak suretiyle Müslüman kuvvetlerin develerini ürküttükleri için, bunlar süratle Medine'ye kadar kaçmışlardı. Mürtedler bu sonuçtan Müslümanları zayıf zan ederek Zu'l-Kassa'daki arkadaşlarını savaşa dâvet ettiler. Ertesi gün Ebu Bekir, nizama koyduğu kuvvetlerle Zu'l-Kassa'ya gitti. Çarpışma Müslümanların başarısı ile sonuçlandı. Mürtedler kendi bölgelerindeki Müslümanların üzerine atılıp onları türlü işkencelerle öldürdüler. Ebu Bekir bu yapılarını iştirince, her öldürülen Müslüman sayısı kadar, hata bundan fazlasını, daha şiddetli işkencelerle öldürteceğine andıçtı. Bu savaşın sonunda Müslümanların cesaretleri arttı; bazı mürtedler yeniden Müslümanlığa döndüler. Bunun sonucu olarak da Medine'ye her taraftan zekât ve sadaka malları gelmeğe başladı. Usâme, Suriye seferinden döndü. Emir ül-Mü'minin onu dinlenmek üzere Medine'de bıraktı. Kendisi Al-Abrak denilen yere gitti ve orada 'Abs, Zubyan, Abdu Menat bin Kinanelerden bir toplulukla çarpıştı ve onları bozguna uğrattı.

5 — *Ridde'nin önlenmesi* : Bu işi bitirip Medine'ye dönen Ebu Bekir artık elçilerle oyalama politikasını bir yana bırakıp onbir birlik kurarak bunlara komutanlar tâyin edip isyan eden bölgelere yolladı. Bunlardan birisi de sahte peygamber Tuleyha üzerine giden birlikti ki, komutanlığına Halid bin Velid tâyin edilmişti. Zu'l-Kassa savaşının Müslümanların başarısı ile sonuçlandığını gören müteredditler derhâl İslâm ordusuna iltihak ettiler. Böylece Halid'in kuvvetleri yol aldıkça, yuvarlandıkça büyüyen bir çığa benzedi. Ebu Bekir, Halid'e Tuleyha'nın işini bitirdikten sonra Temimlerden olan Mâlik bin Nüveyre'nin üzerine, yâni Butah bölgesine hareket etmesi emirini de verdi. Ayrıca teşkil ettiği onbir birliğin komutanlarına da birbirinin aynı olan ve kendisinin emir ve tavsiyelerini ihtiva eden bir mektup verdi. Bu birlikler şöylece düzenlenmişti:

1. *Halid bin Velid*, Tuleyha bin Huveylid ve Butah'daki Mâlik bin Nüveyre üzerine;
2. *İkrime bin Ebi Cehl*, Yemame'ye Müseylime üzerine;
3. *Muhâcir bin Ebi Umeyye*, yalancı peygamber Esved al-Ansî'nin Kays bin Makşuh ile birleşen adamlarını yenebilmesi için Yemen'deki Ebnaya yardımcı olarak gidecek sonra da şimdi kısmen mürtedlerin tarafını tutmaya başlayan Hadramavt'u istilâ edecekti.
4. O sırada Yemen'den gelmiş bulunan *Halid bin Said bin al-Âs*'ı Suriye yaylasında bir yer olan Hamkateyn üzerine;
5. *Amr bin al-Âs*, Kudaalar, Vedia ve Hâris topluluğu üzerine;
6. *Huzeyfe bin Mihsan*, Deba ahâlisi üzerine;
7. *Arfaca bin Hersume*, sonradan Huzeyfe ile birleşmek üzere Mehre'ye;
8. *Şurahbil bin Hasene* de İkrime bin Ebi Cehl'in arkasından ona yardımcı olarak Yemame'ye yürüyecek, orası fethedilince birlikte Kudaalar üzerine gideceklerdi;
9. *Tureyfe* (Yahut Ma'an) *bin Hâciz*, Süleymler ve Havazinlerin Süleymler ile birleşmiş olanları üzerine;
10. *Süveyd bin Mukarrin*, Yemen'de Tihâme'ye;
11. *'Alâ bin al-Hadramî*, Bahreyn'e gidecekti¹².

¹² Taberî, de Goeje baskısı, I. S. 1881.

Bunlar Taberî'ye göre aynı günde Zul'Kassa'dan ayrı ayrı yönlere hareket emrini almışlardı.

En yakın tehlikeyi Esedler ve onların tarafını tutan Fezareliler teşkil etmekteydi. Fezarelilerin başkanı bulunan Uyeyne bin Hısn, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, dininden dönmüş ve Tuleyha'dan taraf olmuştu. Tuleyha ise bazı seçilmiş sözleri ile halkı kandırıp peygamberliğine inandırmış ve Müslümanlara karşı Buzaha suyu yanında savaşa hazırlanmıştı. Halid, Ebu Bekir'in emri üzerine önce Tuleyha'yı doğru yola dâvet etti. Tuleyha ise ona "Ey Halid! Bir Tanrı'dan başka Tanrı olmadığını kendimin de Tanrı'nın resulü olduğumu bilip bildiririm" dedi¹³. Böylece savaş bütün şiddeti ile başladı. Fezarelilerin başkanı Uyeyne bin Hısn müşkül anlarında Tuleyha'nın gûya peygamberliğinden medet umduysa da, sonunda onun sahteliğine kanaat getirdi; taraftarlarını alıp savaş meydanından ayrıldı. Giderken Tuleyha'nın peygamberliğinin sahte olduğunu bağırdı. Çok geçmeden Tuleyha da karısını alıp Şam taraflarına kaçtı. Arkada bıraktığı Süleym, Havazin ve Âmir kabileleri yeniden dine dönüp, af dileyip İslâmiyet'in, malları ve şahısları hakkındaki hüküm ve emirlerine baş eğdiler.

Buzaha muharebesinden sonra Halid, Esedlerle Gatafanları Ebu Bekir'e bir elçilik heyeti yollamağa zorladı. Halife, mağlup kabile mensuplarına çok ağır şartlar koştı: diyet olarak her şehit ettikleri şahıs için 100 deve vereceklerdi, bütün silâhlarını ve beygirlerini teslim edeceklerdi. Bütün bu şartlar yerine getirildi. Teslim olunan mallar Hz. Ömer zamanına kadar muhafaza edildi. Hz. Ömer Halife olunca, alınan herşeyi sahiplerine geri verdi.¹⁴

Kabilelerin yavaş yavaş, yeniden hak dinine girmeleri sırasında, Benu Kilâbların daha Peygamber zamanındaki irtidadından dolayı Müslümanların düşmanlığını kazanmış bir şahıs olan başkanı 'İklime bin 'Ülâse üzerine Ka'kaa bin Amr gönderildi. Ailesi esir bulunan 'İklime, Müslüman olmayı kabul etti.

Halid, Gamr denilen yerde toplanmış olan âsileri de dağıttıktan sonra Ümmü Zemlin isyân ve irtidadını ortadan kaldırdı. Bu Ümmü Zeml meşhur Ümmü Kırfe binti Rebi'a'nın kızıdır; babası da Mâlik bin Huzeyfe bin Bedr'dir. Ümmü Zeml Selma binti Mâlik, Hz. Peygamber zamanında esir edilmiş ve ganimet olarak Hz. Ayşe'ye verilmişti. Hz. Ayşe onu azad etmişti. Hz. Peygamber ölüp kabileler isyân edince Ümmü Kırfe'nin kızı Ümmü Selma binti Mâlik, anasının devesine binerek irtidad etmiş ve isyâncıların başına geçerek Halid'in ordusunu bir hayli yıpratmıştı. Selma'nın etrafına toplananlar sadece kendi Huab kabilesinin erkekleri değildi. Şuradan buradan kaçıp gelmiş olan maceraperestler de onun tarafını tutmuşlardı. Halid bu haris kadının devesinin bulunduğu yere bütün gücüyle hücum edip hatta Selma'nın devesini vurana 100 deve bağışlayacağını vâdetmeseydi, savaş belki de daha çok uzuyabilecekti; fakat Halid askerî dehası sayesinde, oldukça önemli zayıat vermiş olmakla beraber, Selma ve taraftarlarını mağlup etti ve Selma'yıda harp meydanında katletti.

Mezopotamya'dan Yemame'ye kadar yayılmış olan büyük Temim kabilesi dört esaslı kola ayrılır: 1) S'ad bin Zeyd Menatlar; 2) Amr bin Temim; 3) Hanzala; 4) Rebablar. Amr bin Temim ve Rebab kabileleri İslâma sadık kalmışlardı. Birinci koldan olup Muka'is ve Butun adlarını taşıyan kabilelerin vâlisi olan Kays bin Âsım bir müddet tereddüt içinde beklemişti; Rebab, Avf ve Ebna'nın vâlisi olan yâni Zibrikan bin Bedr zekâtı toplayıp Ebu Bekir'e teslim ederse, kendisi onun aksini yapacaktı. Çünkü bu

¹³ Beyhakî, Kitab al-Mehâsin ve'l-Mesâvî, F. Schevalli yayını, S. 32-4.

¹⁴ İbni Hubeys, Yaprak 54. Caetani VIII, S. 308.

ikisinin araları açıldı. Biri diğerinin yaptığını yapmak istemiyordu. Zibrikan bin Bedr Hz. Peygamber zamanındaki ahdini yerine getirdi. Zekât develerini Ebu Bekir'e teslim etti. Fakat Kays bin Âsım tereddüt geçirdiğinden, sonunda pişman oldu. Al-'Âla bil al-Hadramî tarafından kuşatılınca vergi malları ile birlikte onu karşıladı ve tereddüdünün sebeplerini açıkladı. Bu sırada Hanzala kolundan Yerbu'ların başkanı bulunan Mâlik bin Nüveyre ile aynı koldan olan Mâlikler'in başkanı Veki' bin Mâlik dinden dönmüşlerdi. İşte Temimler içinde kabilelerin bir kısmı dinden dönüp, bir kısmı tereddüt içinde fırsat bekler, rekabet ve düşmanlık hisleriyle bir birleriyle meşgul olurlarken, Ana tarafından Taglib kabilesine mensup bir kadın olan Secah bint ül-Hâris peygamberlik iddiaları ile birden bire ortaya atılıp Mezopotamya'dan beri arkasından sürüklediği taraftarlarını Müslüman kalmış olan kabileler üzerine savaş açmağa zorlamıştı.

Hıristiyan terbiyesi ile yetiştirilmiş olan Secah aynı zamanda bir kâhine idi (Araplar arasında başka kâhinelerin mevcudiyeti bilinmektedir). Çok güzel ve seçigli sözler söyleyen Secah, Müslümanlara saldırmadan önce, Hazn denilen yere gelip konakladı. Oradan, Temimler'den olan Yerbu'lar'ın başkanı Mâlik bin Nüveyre'ye haber gönderip bir anlaşma yapmayı teklif etti. Mâlik bin Nüveyre bu teklifi kabul etmekle beraber Ebu Bekir üzerine sefer açmaktan sakınmasını Secah'a bildirdi. Zira bu sırada bazı Temim kabileleri Secah'a karşı cephe almışlardı. Secah bu tavsiyeyi kabul etti ve Mâlik bin Nüveyre'ye:" İstedığın gibi iş gör; ben Beni Yerbu'dan bir kadını; sonunda bir hükümlük bahse konu olursa bu da size ait olacaktır" dedi. Ayrıca Beni Mâlik bin Hanzale soyuna da haber yolladı; fakat bu kabilenin ileri gelenleri, bu arada Utârit bin Hâcip kaçıp Beni Anber'lere sığındılar. Ancak Mâlikler'den Veki bin Mâlik, Secah ile anlaşmayı kabul etmişti. Böylece Veki' ve Mâlik bin Nüveyre, Secah ile birlik olup coğrafi bir engele sahip bulunmayan Müslüman Rebab'ların üstüne hücum ettiler. Rebab'lar, Dabbe'lerle birlik olup Secah'ın kuvvetlerine birçok zararlar verdirerek üstün geldiler. Hatta Ka'kaa' ve Veki'i bile esir aldılar. Secah esir komutanlarını ancak barış yaparak kurtarabildi ve Nebac denilen yere geldi. Orada Evs bin Hüzeyme komutasındaki Beni 'Amr'lar ile savaştı. Burada da Ukka ve Huzeyl esir düştüler. Secah bu adamlarını kurtarmak için Temimlerle uzlaşmağa mecbur oldu ve Yemame üzerine sefere karar verdi. Yemame'nin başkanı Müseylime ise Ebu Bekir'in ergeç Yemame üzerine savaş açacağını bildiğinden bir de Secah'ın kuvvetleri ile uğraşmaya mecbur olmamak için onunla bir dostluk anlaşması yapmayı uygun gördü. Bazı râviler Müseylime ile Secah'ın bir otağda buluşup sonra üç gün için evlendiklerini iddia etmektedirler ¹⁵. Secah Yemame mahsûllerinin bir yıllığının yarısını almak şartıyla barışa razı oldu ve gene geldiği gibi sahnedен çekildi. Çünkü bu sırada Halid bin al-Velid ordusuyla yaklaşmakta idi. İrtidad eden Temimilerde pişmanlık çok geçmeden kendini gösterdi. Secah'ın birşey elde edemeden Mezopotomya'ya dönmesi, onların da tekrar İslâmiyete dönmelerine vesile oldu. Veki' bin Mâlik vakit kayıp etmeden Müslümanlığı tekrar kabul etti. Hâlbuki Yerbu'ların başında bulunan Mâlik bin Nüveyre ise, biraz gecikmiş olmasının cezasını hayatıyla ödedi.

Secah'a gelince, onun Muaviye zamanında Basra'da Müslüman bir kadın olarak yaşadığı ve gene orada Müslüman olarak öldüğü bazı kaynaklar tarafından bildirilmektedir ¹⁶.

¹⁵ Abu'l-Faraç, Kitab al-Ağânî, C. XVIII., S. 165 ve İbni Haldûn, Kitab al-'İber, II. Tekmile S. 37'de böyle söylemekte iseler de, "İslâm Tarihinde İlk Sahte Peygamberler" adlı kitabımızın 100. sayfasında bunun kesinlikten uzak bulunduğu ifade edilmiştir.

¹⁶ Bazı kaynaklar da Secah'ın Kûfe'de ölmüş olduğunu bildirmektedirler. Bk. a. g. eserimize s. 99.

Halid, Secah'ın başarısızlığından mahcup duruma düşmüş bulunan Temimîler'in ruhî hâllerinden istifade etmesini bildi. Derhâl her yöne süvari müfrezeleri gönderdi. Bunlar rastgeldikleri Temimîleri islâmîyeti kabule ve borçlu oldukları vergileri ödemeğe dâvet ettiler. Bu dağılmış Temimîler Müslümanlara karşı koyamadılar ve istenenleri derhâl yerine getirdiler. Halid bin Velid'in öteye beriye yolladığı müfrezelerden biri de Butah karargâhına giderek orada Yebu'ların başkanı olan Malik bin Nüveyre'yi diğer bazı kabile mensupları ile birlikte esir aldı. Bu esirlerin hareketleri kesin olarak belli değildir. Bazı tarihler Mâlik bin Nüveyre'nin ezan okutup Müslümanlığı yeniden kabul etmiş bulunduğunu iddia etmekte, bazıları ise bunun aksini yazmaktadırlar. Seyf bin Ömer ise bir yanlışlık eseri olarak Mâlik bin Nüveyre'nin katledildiğini kaydetmektedir. Halid bin Velid, Yebu'ların başkanını katlettirdikten sonra onun dul karısı Ümmü Temim ile evlendiği ve Ebu Bekir'in şiddetli muâhezesine mâruz kaldığı için Mâlik bin Nüveyre'nin haksız yere öldürülmüş olduğu kanaati yerleşmiş olmalı. Halid bin Velid Temimlere iyi bir ders verdiği hâlde, Eshab arasında bâzı dedikoduların devam etmesi, onun Medine'ye celbini gerektirdi. Fakat Ebu Bekir Mâlik bin Nüveyre meselesinden dolayı onu cezalandırmadı. Bu sefer Yemame'de dinden dönenler ve isyan edenler üzerine onu memur etti.

Ebu Bekir Hâlife olur olmaz irtidad ve isyan eden bölgelerin vâlilerine onları bir müddet oyalayabilmek için elçiler yollamıştı. Yemame'de isyân etmiş ve rivâyetlere göre 40.000 taraftar toplamış bulunan Müseylime'ye de Mâlik bin 'Amr al-Sakafî'yi yollamıştır. Elçi güzel bir hikâye söyliyerek Müseylime'yi hak dinine çağırır ise de Müseylime bu teklife çok kızdığı için Mâlik'i öldürmek istemiş, fakat Mâlik bin 'Amr al-Sakafî bir yolunu bularak Yemame'den kaçmaya muvaffak olmuştu ¹⁷.

Bunun üzerine Ebu Bekir İkrime bin Ebu Cehlî Yemame'ye gönderdi. Fakat hücumu geçmemesini de ona ihtar etti. İkrime şan ve şerefın kendisine ait olmasını istediğinden, bu tenbihi dinlemedi. Müseylime'nin adamlarına saldırdı ise de kesin bir yenilgiye uğradı. Bu sefer Ebu Bekir, Şurahbil bin Hasene'ye aynı tâlimatı verip yolladı. Şurahbil de İkrime gibi, emre itaat edecek yerde, Hanifelerle savaşa girdi. O da başarıyı elde edemedi. Bu sırada Halid bin Velid Ebu Bekirin emri ile Yemame üzerine yürüdü. Müseylime Halid'in yaklaşmakta olduğunu haber alınca Akraba'da ordugâh kurdu ve seferberlik ilân etti. Bu sırada bir takım şahsî sebeplerden ötürü Mâlikler'den ve Temimler'den üç almak için küçük bir birliğin başında bulunan Hanifelerden Muc'aa, kuvvetlerinin sağ ve sol kanatlarına Zeyd bin Hattab ile Ebu Huzeyfe'yi geçirmiş bulunan Hâlid bin Velid tarafından esir edildi. Halid bin Velid bunların hepsini öldürttü. Yalnız önemli bir şahsiyet olduğu için Muc'aa bin Murara al-Hanefî'yi esir olarak sakladı ve Akraba'ya gitti. Savaş okadar şiddetli ve her iki taraf için öylesine ölüm kalım meselesi oldu ki, bazı tarihçiler Arap yarımadasının o güne kadar (H. 12. yıl) böyle kanlı bir mücadeleye sahne olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Müseylime ve onun en önemli komutanları Hadikat al-Rahman adı verilen bahçeye sığınmak suretiyle canlarını kurtarmak istediler. Sonunda o, Vahşî bin Harb adında birinin mızrağı ile öldürüldü. Onun öldürülmesi Hanifelilerin cesaretlerinin kırılmasına ve savaşı kaybetmelerine vesile oldu. Müslümanlar değerli hafızlarından birçoğunu bu savaşta kaybettiler bu arada Zeyd bin Hattab da şehit düştü ¹⁸ Al-Raccal bin Unfuva ve al-Muhakkim bin al-Tufeyl de Hanifelilerin maktul düşen komutanlarındandı-

¹⁷ Vesime, 262.

¹⁸ Ebu'l-Fida, Tarih, C. I. S. 166.

lar. Bu büyük savaş sona erdikten, Halid bin Velid, Yemame'lilerle barış yapıp savaş tazminatını aldıktan sonra Hanifeliler'den heyetler tertip edip Halife'ye gönderdi ve kendisi de konak yerini Ebaz'dan Vâber'e taşıdı¹⁹. Böylece Arap yarımadasının bu önemli bölgesi de İslâmiyet'e kesin olarak kazanılmış ve Medine hükûmetine bağlanmış oldu.

Bahreyn'deki Ridde'nin önlenmesine gelince: Seyf yoluyla elde ettiğimiz haberlere bakılırsa²⁰ Bahreyn'de İslâmiyet'i kabul etmiş bulunan bazı kabileler dinden dönmüşlerdi. Bunların başında Kays bin Sa'lebe koluna mensub olan Hutâm dinden döndükten sonra kendisine tâbi bulunan Bekir bin Vâil'lerle birlikte harekete geçip Katif ve Hecer'e gitti. Orada yaşayan Zut ve Sebacice'leri doğru yoldan şaşırttı. Abd al-Kays'lar ise Hutâm'a uymayıp bilâkis Münzir bin Sâva'ya ve diğer Müslümanlara yardıma koşuyorlardı. Ama Hutâm bu yardımı kesmek için elinden geleni yaptı ve Müslümanları kuşattı. Ebu Bekir bu sırada al-'Alâ bin al-Hadramî'yi mürtedlerle savaşmak üzere Bahreyn'e yolladı. Yolda Yemame civarından geçerken Müslümanlara katılanlar oldu. Meşhur Sümâme bin Usâl bunların başında gelmektedir. Kays bin Âsım da bu yolculuk sırasında topladığı zekât deve ve atlarını getirip al-'Alâ'ya teslim etmiş, daha önce geçirdiği tereddütten pişmanlık duyarak al-'Alâ ile birlikte Bahreyn'lilere karşı savaşmak üzere yola çıkmıştı²¹. Dehna çölünün ortasında bir gece yarısı develerin ürkerek kaçması askerinin cesaretini fazlasıyla kırdıysa da, çölde gördükleri bir su onları yeniden hayata bağladı. Bu seferde meşhur Ebu Hüreyre de bulunuyordu. Al-Alâ, Hecer'e yakın bir yere kadar ilerledi. Mürtedler Hutâm'ın, müminler al-Alâ'nın komutası altında günlerce çarpıştılar; sonunda yaralı Hutâm, Kays bin Âsım tarafından öldürüldü. Önemli bir mevkii olan al-Garûr esir edildiyse de sonunda affa nail oldu. Ganimet malları İslâmiyet'in emrettiği üzere askerlere dağıtıldı. Dinden dönmüş olanlar sağa sola kaçışmak teşebbüsünde bulundukça, Müslüman valiler al-Alâ'dan aldıkları emir üzerine bunları yakalıyorlardı. Kaçanlar, yakalandıkça Müslümanlığı kabul ediyorlar, yahut memleketlerine dönmekten alakonuluyorlardı; diğer bir kısmı ise Dârin'e geliyorlardı. Al-'Alâ, Bahreyn'de Müslüman olanların artık bir tecavüze mâruz kalmıyacaklarından emin olunca, askerleri ile Dârin üzerine yürüdü; orayı zaptetti ve durumu Ebu Bekir'e bir mektupla bildirdi. Ebu Bekir ona Şeybanlar üzerine yürümesini emreden bir cevap yolladı.

Uman ve Mehre'de Ridde'nin önlenmesine gelince: Hicretin 12. yılında Uman'da Ezd'lerin başında bulunan Zu'ttaç Lâkît bin Mâlik al-Ezdî isyan etti. Şeref bakımından üstünlük iddialarında bulunan ve bir rivâyete göre peygamberlik de iddia eden Lâkît İslâmlar'dan Ceyfer ve Abbâd'ı dağlara sığınmak zorunda bıraktı. Bunlar Halife'den yardım istediler. Ebu Bekir Ezdler'den Erfece ile Himyerler'den Huzeyfe'yi yardıma memur etti. Ayrıca Hâlîfe kendi emirlerini Yemame'de tutmayan İkrimeye, Huzeyfe ve Arfece'ye yardım ettiği ve büyük bir başarı kazandığı takdirde onu affedeceğini yazdı. Lâkît taraftarlarını çoğaltırken, Müslümanlar da kuvvetlerini arttırmışlardı. Sonunda iki taraf Deda'ba karşılaştılar. Naciye oğulları ile Abd al-Kays'lardan kuvvetli bir yardım ekibi gelmeseydi, az kalsın, Lâkît bin Mâlik savaşta üstün gelecekti. Taberî bu savaşta mürtedlerin 10.000 kişi kaybettiklerini yazmaktadır²².

¹⁹ Belâzûrî, arapçası, s. 98; Zehebî, Tarih al-İslâm, I., s. 359.

²⁰ Belâzûrî, C I, S. 134.; Taberî, Türkçesi, III., S. 184 ve ö.t.; Zehebî, Tarih al-İslâm I. S. 359

²¹ Taberî, türkçe, terc. III., s. 177. v. ö.t.

²² Taberî de Goeje baskısı, I., s. 1979.

Uman bölgesindeki mürtedlerin işini bitirdikten sonra, İkrime bin Ebu Cehil kendi askerlerinin başında olduğu hâlde Mehre'ye gitti. Orada biri Şehritin diğeri Muharib oğullarından Musabbih'in idaresinde toplanmış bulunan iki kuvvetle karşılaştı. Şehrit ile Musabbih'in araları açık olduğu için İkrime'nin işi kolaylaştı; önce Şehrit'i Müslüman olmaya dâvet etti. O, ilk çağrışta İslâmı kabul etti. Arkasında bulunan kabilelerin hepsi Şehrit'in izinden gittiler. İkrime, onunla birleşerek Musabbih kuvvetleri üzerine yürüdü. Debâ'dakinden daha şiddetli olan bir savaş sonunda mürtedler yenildiler. Müslümanlar bir hayli esir ve ganimet elde ettiler. Ayrıca bütün Mehre'nin Medine'ye boyun eğmesini sağlamış oldular.

Bu arada Yemen'de de ikinci ridde vuku bulmuştu: Halife Ebu Bekir âsi Esved'in öldürülmesinde büyük bir rolü olan Firûz'u, Yemen'e vâli tâyin etmişti. Yukarıda bahsedildiği üzere Yemen'in isyanı, esasında bir Arap-Ebna mücadelesi idi. Âsi Esved, Ebna'dan olan Firûz al-Deylemî'nin de büyük gayretleri ile ortadan kaldırıldıktan sonra, bu mücadele ancak çok kısa bir zaman için önlenebildi. Ebu Bekir'in Yemen'e Firûz al-Deylemî'yi vâli tâyin etmesi, onun Cüşeyş al-Deylemî ve Dazaveyh gibi hemşehrileriyle birlikte iş görmesi, ırkan Arap olan Kays bin Makşuh al-Muradî'yi son derece kıskandırdı. Zira Yemen'in isyân ve irtidadında o da İslâmlarla birlikte hareket etmiş ve bir hâyli tehlikeleri göze almıştı. Buna rağmen, Yemen ötedenberi olduğu üzere gene Ebna'nın hükmü altına verilmiş, Kays ise beklediği mükâfatı elde edememişti. İşte bu yüzden o da hileye baş vurarak Ebna'dan olan Dazaveyh, Firûz ve Cüşeyş'i öldürürse, yâni Halife'nin Yemen'e memur ettiği kimseleri ortadan kaldırırsa, Yemen'in idaresini kendi eline geçirebileceğini ümit etti. Kısa bir devre için işler Kays bin Makşuh'un ümit ettiği gibi cereyan etti. O, önce Dazaveyh'i öldürdü. Fakat evine dâvet ettiği diğer iki kişi bir tesadüf eseri olarak onun plânlarını öğrendiler ve Havlanlara sığınmak üzere kaçtılar. Kays bin Makşuh al-Muradî, San'a şehrini zaptetti; vergileri kendi namına topladı; Ebnayı' üçe böldü. Bir kısmını deniz yoluyla Aden'den, bir kısmını karadan İran'a sevk etmek istedi. Firuz al-Deylemî ise boş durmadı Ukayl ile Aklerden aldığı yardımcı erlerle Kays'ın üzerine yürüdü. Kays bin Makşuh al-Muradî ise Esved'in şurada burada başı boş bir hâlde dolaşan süvarilerini kendisiyle birleşmeğe çağırdı. Onlar Kays bin Makşuh al-Muradî'nin bu teklifini kabul ettiler. Firûz al-Deylemî ise Ebu Bekir'in gönderdiği elçi ve mektuplardan sonra Tihâme ahalisinden olan Tahir bin Ebi Hâle'nin idare ettiği kuvvetlerle, Muhacir bin Ümeyye komutasında Medine'den gönderilen bir ordunun yardımlarıyla takviye edilmişti.

İki düşman San'a yakınında çarpıştılar. Arap Kays, yâni Kays bin Makşuh al-Muradî savaşı kaybetti; kaçtı. Bir müddet sonra Kays'a uymuş olan 'Amr bin Ma'adi Kerib, Muhacir bin Ümeyye'nin kuvvetlerinin çokluğu karşısında kurtuluşu Müslümanlara teslim olmakta görerek, âman ahdi bile almaya lüzum görmeden Kays'dan ayrılıp Müslüman karargâh'ına geldi. Az sonra Kays bin Makşuh al-Muradî de Müslümanlar'ın eline esir düştü. Her ikisi zincirlerle bağlanarak Medine'ye Hâlifenin yanına gönderildiler. Muhacir bin Ümeyye, San'a'ya girdikten sonra memleketi çapulculardan ve Esved'in arta kalan süvarilerinden temizledi. Orada sükûnet ve düzeni yeniden kurdu. Medine'de bulunan iki esirden, bilhassa Dazaveyh'in katili olan Kays için, Ebu Bekir idam cezası verdi ise de, o bu cinayeti işlememiş olduğunu Peygamberin minberi önünde elli kere yemin etmek suretile teyid ettiği için affa nail oldu. 'Amr bin M'adi Kerib de aynı zamanda affedildi.

Muhacir bin Ümeyye ise Yemen vâlliliğini Hadramavt vâlliliğine tercih etti ve Firûz ile birlikte Yemen'i idare etti.

Hadramavt hâdiselerine gelince: Bu sırada Hadramavt vâlisi Ziyad bin Lebid idi. Hz. Muhammed'den sonra zekât ödeme vakti geldiğinde, Ziyad bin Lebid halkı Peygamberin emirlerini eskiden olduğu gibi yerine getirmeğe davet etti. Bu emirler ise Hadramavt zekâtının Kinde'de, Kinde'nin zekâtının ise Hadramavt'ta dağıtılması yolunda verilmişti. Hadramavtlılar Kinde'nin isteklerini yerine getirmediler; dinden dönüp dönmek hususunda da tereddüt geçiriyorlardı. Ziyad bin Lebid onlara karşı harekete geçmedi, Muhacir bin Ümeyye'nin gelmesini bekledi. Muhacir bin Ümeyye San'a'ya gelince Hz. Ebu Bekir'e bir mektup yazdı; gelen cevapta, Muhacir ile İkrime'nin Hadramavt'a kadar ilerlemeleri emrediliyordu. Muhacir bin Ümeyye, İkrime bin Ebu Cehil, Ziyad bin Lebid ve daha ikinci derecede bazı Müslüman komutanların yardımlarıyla Kindeler'den ve Riyad'da bulunan 'Amr bin Muaviyye'lerden küfre sapanlar cezalandırıldılar.

Hadramavtlılar'dan pek az insan dinden dönenlere yardımda bulunmuştur. Hadramavtlular her zaman Ziyad bin Lebid'i korudular.

Kindeler'in bozguna uğramasından sonra, Nuceyr kalesinde esir edilenlerden Eş'as bin Kays, İkrime bin Ebu Cehil'den âman alarak Muhacir bin Ümeyye'nin karşısına çıktı ve kendisiyle birlikte dokuz esire de amân talep etti. Sonunda iş Halife'ye havale edildi. Hâlife Hz. Ebu Bekir büyük bir mevkî sahibi olan Eş'as'ı affedip kendi kız kardeşi ile onun evlenmesine müsaade etmiştir²³.

Buraya kadar yazdıklarımızla Ridde'nin ana çizgilerini göstermiş ve bu arada en önemli ridde olaylarını özetlendirmiş bulunuyoruz. Oysa Arabistan'da Ridde'nin tarihine, yazımıza başlarken de bildirmiş olduğumuz gibi, ilk İslâm tarihçileri tarafından başlı başına bir kitap dolduracak kadar yer verilmiştir.

V.

RİDDE'NİN TESİRLERİ VE NETİCELERİ

Ridde'nin İslâm tarihi bakımından ikisi müspet biri menfi olmak üzere üç önemli tesiri olmuştur: Birincisi Hz. Muhammed'in Ölümü üzerine Muhacirun ile Ensar arasında beklenen açık mücadele'nin Ridde hareketi ve bu harekete yer yer önderlik etmiş olan sahte peygamberlerin faaliyyetleri ile önlenmiş olmasıdır. Medine etrafında kendilerini nasıl müthiş bir tehlikenin tehdid etmek üzere olduğunu duyan ve gören bu ki gurup İslâmiyeti ve kendi menfaatlerini korumak için Hz. Ebu Bekir'in etrafında toplanmak ve birleşmek zaruretini hissetmişlerdir.

İkinci tesire gelince: O zamana kadar her kabilenin üyeleri mutalaka kendi mensup buldukları kabilenin veya onunla dostane anlaşmalar yapan başka bir kabilenin yanı sıra hareket ederlerken, İslâmiyet'in zuhurundan ve ridde hâdiselerinden sonra bunlar ya kendi kabileleri ile birlikte hareket etmeye, yahut da İslâmiyet'te sebat ederek bizzat kendi kabilelerine karşı savaşılmaya mecbur olmuşlardır. Böylece İslâmiyet veya Ridde yollarından birini seçmek mevkiinde kalanlar, kabileleri ile kendi aralarındaki bağları koparmışlardır. İslâmiyet'te sebat edenler çok kere kabilelerine, hatta yakın akrabalarına karşı hareket etmekten çekinmemişlerdir. Böylece msl. bir Yerbu'lu Müslüman, Halid bin Velid'in emri altında, bizzat kendi kabilesi ile savaşmış ve bir Esedli de Beni Esed'in mağlubiyetini mısralarla terennüm ve tesit etmiştir. Bir yandan da Kur'anın telkîn ettiği Allah korkusu zafer kazanmaya başlamıştır. Bir Müslüman

²³ Belâzürî, türkçe ter. I., s. 165.

yeğen ile onun mürted amcasının boğuşması sırasında amcanın “Beni öldürmek mi istiyorsun? Ben senin amcanım! “Sözüne Müslüman yeğen” Evet sen benim amcamsın. Ama Allah da benim efendimdir” diye cevap vermiştir ²⁴. Bu suretle bir yandan Muhacirun ile Ensar arasında vukubulması muhakkak gibi görünen mücadeleyi önleyen Ridde ve sahte peygamberler bir yandan da Arap kabilelerinin içlerindeki, kabile soy bağlarının çözülmesine ve bunun yerini bir dereceye kadar Müslüman Araplık hissini almasına sebep olmuştur.

Ridde'nin zararlı tesir ve neticesine gelince: İslâmiyet Ridde hâdiseleri olmasaydı, pek tabii olarak daha kısa bir zamanda yayılmış olacaktı. Ridde yüzünden Suriye ve Irak'a doğru başlanmış olan başarılı fetih hareketleri geri kaldığı gibi, Riddenin bastırılması için bizzat Arabistan'da oldukça çok Müslüman kanı akmıştır. Fakat gene de en müşkül bir sırada Hilâfet makamına seçilen Ebu Bekir, bir yıldan daha az bir zamanda Arap Yarımadasındaki isyan ve irtidatları bastırmaya muvaffak olmuş, çok geçmeden Halid ve diğer bazı tecrübe sahibi komutanlarını İran ve Bizans üzerine yollamak suretiyle, cihan tarihinin seyrini değiştirecek olan yeni bir teşebbüste bulunmuştur. İran'da Hîre'nin zaptedilmesi (633), Filistin'de Ecnadeyn'in Arapların elinde düşmesi (634) Ebu Bekir'e hayatının en şerefli zaferlerini mesut bir şekilde kazandırmıştır.

²⁴ Vesime, Kitab al-Ridde, Höhnerbach. s. 13.